

Kent yazınındaki hâkim anlayışa göre, tarım ve hayvancılık, Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan modern kentleşmede üretim ve emek ilişkilerini, mekânın kullanımını belirleyen asli unsurlar olarak görülmez. Modern kent kuramı, insanmerkezci (*anthropocentric*) bir bakış açısıyla, şehrin doğaya karşıt olarak kurulmuş ve insanların da kentlerin kurucuları, hâkim unsurları ve baş aktörleri olduğu anlayışını benimsemiştir. Öte yandan, insanların kentlerin başlıca failleri olduğu ve kent hayatının her alanında belirleyici rol oynadığı görüşüne karşı başkaldırı gittikçe büyüyor. Hayvanların da kent tarihi, coğrafyası, sosyolojisi ve politik ekolojisine dâhil edilebileceğini ortaya koyan insan-hayvan çalışmaları (*human-animal studies*), insan-hayvan ikiliğine ve insanmerkezci yaklaşıma ciddi eleştirel bakış açısı sunan bir interdisipliner çalışma alanı olarak hızla geliyor.¹ İnsan-hayvan çalışmalarının Türkiye'deki akademik kent yazınında gitgide ilgi gören bir alan olduğunun önemli bir kanıtı da kısa süre önce yayımlanan *Şehir ve Hayvan* başlıklı derleme kitap.

Tamamı kadın araştırmacılar tarafından kaleme alınan ve sekiz bölümden oluşan *Şehir ve Hayvan*, kitabın editörü Ayten Alkan'ın, kent çalışmaları ve insan-hayvan çalışmalarını kapsamlı bir kuramsal ve metodolojik çerçevede incelediği giriş yazısıyla başlıyor. "Hayvanları Dahil Eden Bir Şehir Kuramına Doğru" başlıklı bu kısımda Alkan, 1970'lerden bu yana Amerika ve Avrupa'da insan-hayvan çalışmaları alanında yazılanları detaylı bir biçimde irdeliyor. Hayvanların, şehrin kurucu unsuru ve kent yaşamının önemli aktörü olmalarına rağmen akademik kent yazınında görünmemelerini, modern kent düşüncesi ve kentleşme olgusunun tanımı, ekonomi-politiği ve ideolojisiyle ilişkilendiriyor. Bunun sorgulanmasının gerekliliğinin altını çiziyor.

Kitabın ilk bölümünde Cansu Özge Özmen, on dokuzuncu yüzyılda Os-

manlı kentlerini ziyaret etmiş olan Amerikalı diplomat, yazar, bilim adamı, sanatçı, rahip ve misyonerlerin eserlerindeki hayvan temsillerini ve insan-hayvan karşılaşmalarını inceliyor. Özmen ayrıca bu eserlerdeki hayvan anlatılarının "emperyalist geleneğin kültürel ayağını kontrolü altında tutan" (s. 66) diğer iki imparatorlukta, yani İngiltere ve Fransa'da üretilen anlatılardan farkını irdeliyor ve bu anlatıların Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Doğu algısını nasıl şekillendirdiğini aktarıyor. Gerald MacLean'ın İngiliz seyyahlarla ilgili çalışmasında² Osmanlı faunasını sınıflandırırken kullandığı alt başlıklardan ("tehlikeli hayvanlar," "tanıdık ve/veya faydalı hayvanlar" ve "egzotik ve/veya efsanevi hayvanlar") faydalanan yazar, İngiliz ve Fransız seyahatnameler gibi Amerikan seyahatnamelerinde de aynı hayvanların benzer biçimlerde temsil edildiklerini, dolayısıyla da şarkiyatçılık ve türçülük söylemlerinin tezahürlerinin iç içe geçtiği İngiliz ve Fransız seleflerinden büyük farklılıklar göstermediğini öne sürüyor.

Kimberly Hart makalesinde, İstanbul'un sokak kedilerini besleyen, onlara bakan ve onları koruyan bireyleri inceliyor. Hart, sokak hayvanlarını besleyen insanları anlamaya dönük birtakım soruların cevaplarını arıyor: Niye bu hayvanlara bakıyorlar? Hayvan popülasyonlarına yardım etmek için ne yapıyorlar? Ne zaman ve neden başlamışlar? Pek az yeşil alanı olan devasa bir kentte bu hayvan türlerinin geleceğine dair düşünceleri neler? Antropolojik saha araştırmasının sonuçlarının yanında uzun yılların kişisel gözlem ve tecrübelerini aktaran yazar, kedilere dair "sokak hayvanı" algısının köpeklerden farklı olduğu üzerinde duruyor ve bu algının oluşmasındaki psikolojik/manevi, politik ve dinî motivasyonları inceliyor. Hart, köpekler daha fazla devlet denetimine tabiyken, kedilerin bu denetime dâhil edilmediğini ve kendi hâllerine bırakıldığını vurguluyor. Kedilerin bağımsız karakterleri, insanlara tehdit oluşturmamaları gibi gerekçelerle, kentsel mekânlara uyumlu hayvanlar olduğu görüşünün araştırmasına dâhil olan kişiler arasında yaygınlık kazandığını ifade ediyor. Bu kişilere göre "köpeklerin şehirdeki doğal hayatlarının yakın gelecekte vuku bulacak tarihsel bitiş noktası[nın] şim-

diden belirlenmiş durumda" olduğunu öne sürüyor (s. 123).

Özlem Güçlü, İstanbul'un sokak hayvanlarıyla insan sakinlerinin ilişkisini merkeze alan *Kedi ve Taşkafa* adlı belgesel filmi³ karşılaştırmalı bir biçimde inceliyor. Yazar bu iki belgeselin, sokak hayvanlarını konu alan, ancak bunu hayvanların "eğitcilik" ya da "bilimsellik" işlevini yerine getirmeleri kaydıyla yapan diğer insanmerkezli belgesel filmlerden farklılığını ortaya koyuyor. Güçlü, bu iki belgesel filmin izleyiciyi "hem insan hayvan ilişkilenebilirliğine dair insan merkezli olmayan bir tefekkür geliştirmeye, hem de türler arası ittifaklar ve bağlılıklardan mürekkep başka türlü bir İstanbul tahayyülüne" davet ettiğini iddia ediyor (s. 134).

Derya Acuner'in 2013 yılında sessiz sedasız kapatılan Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) Hayvanat Bahçesi'ni konu aldığı makalesi iki bölümden oluşuyor. İlk bölümde hayvanat bahçelerinin dünya tarihindeki yeri, taşıdıkları ideolojik anlam, buldukları dönem ve toplumda bıraktıkları izler gibi konuları farklı tarihi dönemlerden ve coğrafyalardan örneklerle irdeliyor. İkinci bölümdeyse kuruluşundan kapanışına AOÇ Hayvanat Bahçesi'nin tarihini, Türkiye'nin tarihiyle olan paralellikleri de konuya dâhil etmek suretiyle tartışıyor. Acuner'in "Türkiye'deki siyasi konjonktürün bir izdüşümü" (s. 164) olarak tanımladığı AOÇ Hayvanat Bahçesi'nin hem sembolik hem de fonksiyonel anlamda erken dönem cumhuriyet modernleşme projesinin ayaklarından biri olduğunu öne sürüyor. Acuner'in makalesi iki konuya yaptığı vurgu bakımından çok önem taşıyor: (1) hayvanat bahçelerinin ve buralarda yaşamış, yaşayan, zor yoluyla tutulan hayvanların göz ardı edilmiş hikâyelerinin ortaya çıkarılma ve kayıt altına alınma gereksinimi; (2) olan bitenin sessiz failleri konumundaki biz insanların ihtiyaç ve yükümlülükleri.

Figen Uzar Özdemir, Zonguldak'ta çöp toplamada kullanılan katırlar örneği üzerinden kentte yaşayan yük hayvanlarının insanmerkezci bir anlayışla tahakküm altına alınıp sömürülmesini emek ilişkileri çerçevesinde inceliyor. Yazar, insan-hayvan ilişkilerinin ve

insanın hayvanı ötekileştirmesinin, kültür-doğa, erkek-kadın, zihin-beden gibi modernitenin yarattığı asimetrik güç ilişkilerini içeren ikili ilişkilere benzer bir bağlamda düşünülmesi gerektiğini öne sürüyor. Özdemir, Türkiye’de sanayileşme ve modernleşmenin ilk ve önemli örneklerinden Zonguldak’ta hayvan emeği araştırılırken, hayvanın insan tarafından tahakküm altına alınmasının insanmerkezci bir anlayışla meşruiyet kazanmış olmasının gözardı edilemeyeceğini vurguluyor. Makale ayrıca Zonguldak’taki çöpçü katırlar örneğinden yola çıkarak hayvan emeğinin insan emeğini nasıl şekillendirdiğini ve kapitalizmin işleyişinde nasıl bir rol oynadığını da ortaya koyuyor. Bu açıdan Türkiye’de Marksist emek tarihi çalışmalarına da katkı sağlıyor.

Ezgi Burgan, kurbanlık addedilen—ve daha sonra kendisine “Ferdinand” adı verilen—bir boğanın 2018 yılında Rize’de bağlarından kurtularak İzmir’e kadar kaçaşının öyküsünü, sıkça duyulan “kurbanlığın kaçması” olayından farklı bir bakış açısıyla ele alıyor. Bir “kurban” neler yapabilir? Hayvanlar, insanların egemen olduğu coğrafyalarda, kendileri için kaçış yolları oluşturabilirler mi? Bu kaçış yolları ne tür insan-hayvan karşılaşmaları ile mümkün kılınabilir? İçinde yaşadığımız tarihsel dönemde, kentlerde kurban pratiğinin deneyimlenmesi sürecindeki insan-hayvan karşılaşmaları, kamusal alanın kullanımı ve “kaçış” a yüklenen anlam nasıl dönüşmüştür? Burgan bu sorulara cevap ararken Ferdinand’ın kaçışını bir hedefe doğrusal biçimde ilerleyen

bir olay olarak ele almak yerine, içerisinde çeşitli insan ve hayvanların yer aldığı, farklı kent ve kırsal coğrafyalarda ve zamanlarda gerçekleşen “köksapsal” (rizomatik) bir deneyim biçiminde yorumluyor.

Kitabın son bölümünde Pınar Karababa’nın Konya’daki güvercinlerin kent ve yaşam hakkını incelediği makalesi de önceki bölümlerle benzer biçimde, kent coğrafyasına hayvanları da dâhil edebilecek bir kent yazını oluşturulması meselesini tartışmaya açıyor. Karababa bu örnek üzerinden “hayvanın işlevsel bir simge olarak kullanımı”ndan (s. 249) farklı bir yaklaşımın, hayvan-insan ikiliği veya karşıtlığının ötesinde, kentte ortak yaşam hakkı ve ihtiyacının gerekliliğinin altını çiziyor.

Şehir ve Hayvan, Türkiye’de “insan olmayan kentlilerin” farklı bakış açılarıyla ve farklı tarihsel, sosyolojik ve coğrafi çerçevelerde incelendiği, Türkiye’de insan-hayvan çalışmalarına giriş olabilecek nitelikte bir yayın. *Şehir ve Hayvan* her şeyden önce, insan olmayan hayvanların da kent tarihine, coğrafyasına, sosyolojisine ve politik ekolojisine dâhil edilebileceğini ortaya koyuyor. Kitaba katkıda bulunan araştırmacılar, insan-hayvan çalışmalarının sunduğu teorik ve metodolojik çerçevede, Türkiye’deki insan-kent çalışmalarına ve kent yazınına yeni bir boyut getirilebileceğini gösteriyorlar.

Şehir ve Hayvan geçtiğimiz yıl genç yaşta aramızdan ayrılan, Hayvan Hakları İzleme Komitesi (HAKİM) koordinatörlüğü de yapmış olan hayvan hakları

savunucusu Burak Özgüner anısına yayımlanmış. Kitabın geliri de Hayvan Hakları ve Etiği Derneği’ne bağışlanmış. Bu bağlamda *Şehir ve Hayvan*, kent yazınına yaptığı akademik katkının yanı sıra Türkiye’deki hayvan hakları ve ihlalleri konusundaki eksikliklere ve sorunlara dikkat çekme adına siyasi ve hukuki bir misyon da üstleniyor. Kitapta yer alan makalelerin hemen hepsi de hayvanlara adalet, hayvan hakları ve hayvan etiği gibi tartışmalar yürütüyor, ancak endüstriyel hayvancılık/kesim, genetik manipülasyon, biyoetik, veganlık/vegan aktivizmi, hayvan deneyleri/viviseksiyon gibi konular kitapta yer almıyor. Buna ilaveten, şehri insanlarla paylaşan, ancak çok küçük, sessiz veya nadir oldukları için görülmesi ve duyulması zor hayvanlara da—böceklere, kemirgenlere, sürüngenlere ve bilimium sualtı canlılarına—değinilmiyor. *Şehir ve Hayvan*’ın insan-hayvan çalışmalarında açtığı patikadaki bu eksiklikleri doldurma vazifesi de patikayı takip edecek ve sorgulayacak araştırmacılara düşüyor.

Onur İnal

Viyana Üniversitesi
onur.inal@univie.ac.at

1 İnsan-hayvan çalışmalarının Türkiye’deki akademik yazında uyandırdığı ilginin bir örneği olarak bkz. Seza Ozan Zeybek, *Türkiye’nin Yakın Tarihinde Hayvanlar. Sosyal Bilimleri İnsan Olmayanlara Açmak* (İstanbul: Notabene, 2020).

2 Gerald MacLean, *Looking East: English Writing and the Ottoman Empire before 1800* (New York: Palgrave Macmillan, 2007).

3 Ceyda Torun, *Kedi* (Türkiye-ABD, 2017, 79); Andreea Luka Zimmerman, *Taşkafa, Bir Sokak Hikâyesi* (Türkiye, 2013, 64).

Roland Betancourt and Maria Taroutina, eds., *Byzantium/Modernism: The Byzantine as Method in Modernity*. Leiden: Brill, 2015. xxiv + 369 pages. ISBN: 9789004292208

This book developed out of a conference held at Yale University in 2012 and was published in 2015. Writing a

review now of a volume that appeared five years ago might seem somewhat delayed. This is a long enough time for a text to become an important contribution to scholarship or, alternatively, to fall into scholarly oblivion. The latter is certainly not the issue here as the volume under review offers interesting, thought-provoking, if sometimes rather demanding, contributions on—generally and perhaps simplistically speaking—the reception of Byzantium. Favorable reviews of this book have already appeared,¹ which is one reason

why the present reviewer has decided, somewhat unconventionally, to write about the book as a whole rather than to discuss each chapter.

The book is divided into two parts: “Byzantium and Modernism” and “The Slash as Method.” To my structuralist-oriented mind, the first part works better as a whole than the second—from Robert Nelson’s general presentation of the relationship between Byzantine inspirations and modernist artists to Dimitra Kotoula’s